

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Škola	Střední průmyslová škola a Vyšší odborná škola, Hrabákova 271, Příbram
Číslo projektu	CZ.1.07/1.5.00/34.0556
Číslo a název šablony klíčové aktivity	III/2 = Inovace a zkvalitnění výuky prostřednictvím ICT
Tematická oblast	<i>Zisk a zpracování signálu</i>
Téma	Tepelné akční členy
Anotace	Aplikace cesty signálu na akční straně, obrázky principů, zajímavosti a aplikace
Autor	Ing. Rudolf Klusal
Den vytvoření	20.10.2013
Den ověření	5.6.2014
Označení materiálu	VY_32_INOVACE_KS_ELT_16

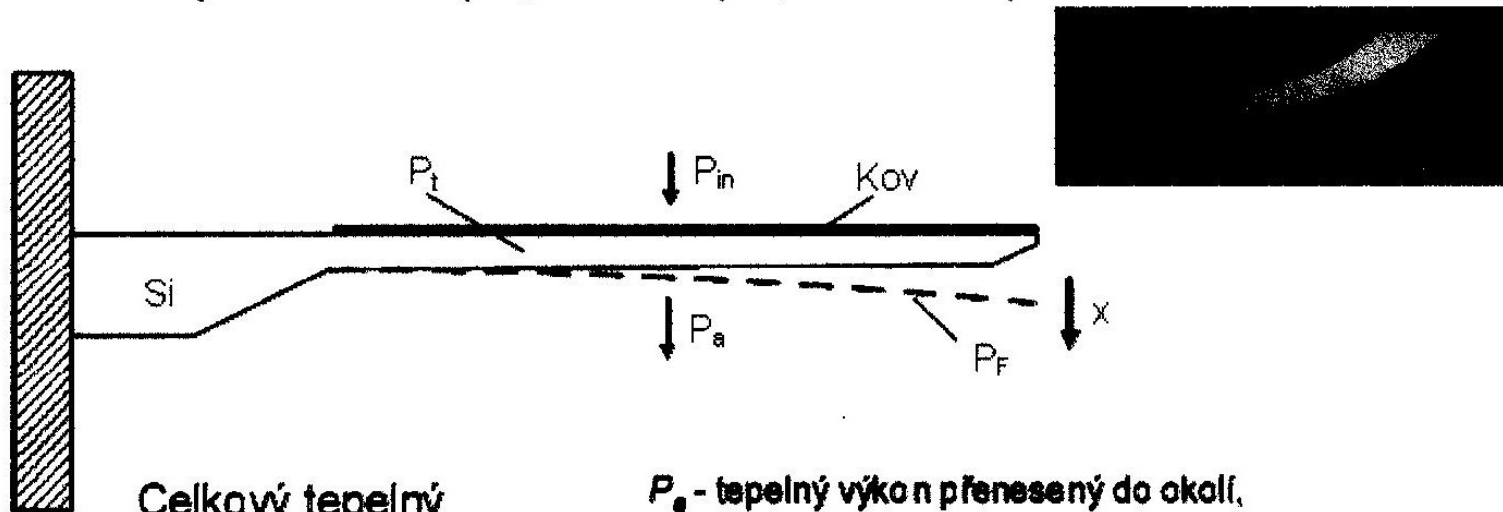
TEPELNÉ AKČNÍ ČLENY

Typy tepelných aktuátorů

- využívající tepelnou roztažnost pevných látek
- s tvarovou pamětí
- využívající tepelnou roztažnost plynných a kapalných látek
- mikromotory

Princip činnosti - Bimetallová struktura

- Jednoduchá bimetallová struktura - kovová vrstva na ohebném Si nosníku
- Působení tepla - změna délky kovového proužku, nosník se ohýbá
- Ohřev - elektrickým nebo optickým signálem
- Rozměry - délka 600 μm , šířka 50 μm , tloušťka 5 μm .

Celkový tepelný
příkon mikroaktuátoru:

$$P_{in} = P_F + P_t + P_a$$

P_a - tepelný výkon přenesený do okolí,

P_F - tepelný výkon přeměněný v mechanickou práci
(akční síla)

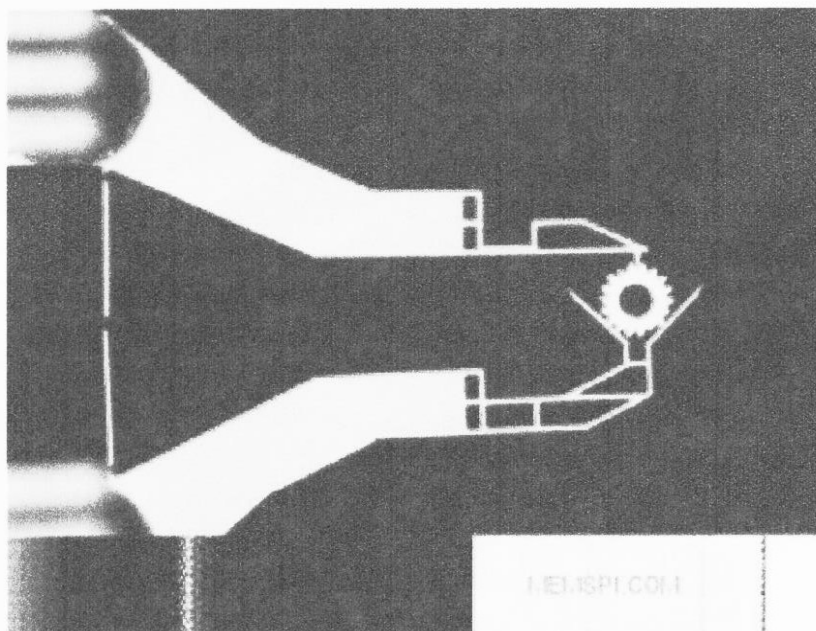
P_t - ztrátový tepelný výkon, který zůstává
ve struktuře (způsobuje zvyšování teploty s časem)

Tepelné aktuátory s roztažností pevných látek

Micro Tweezer Tips Holding Gear

Power reduced: Tweezer gripping an object.

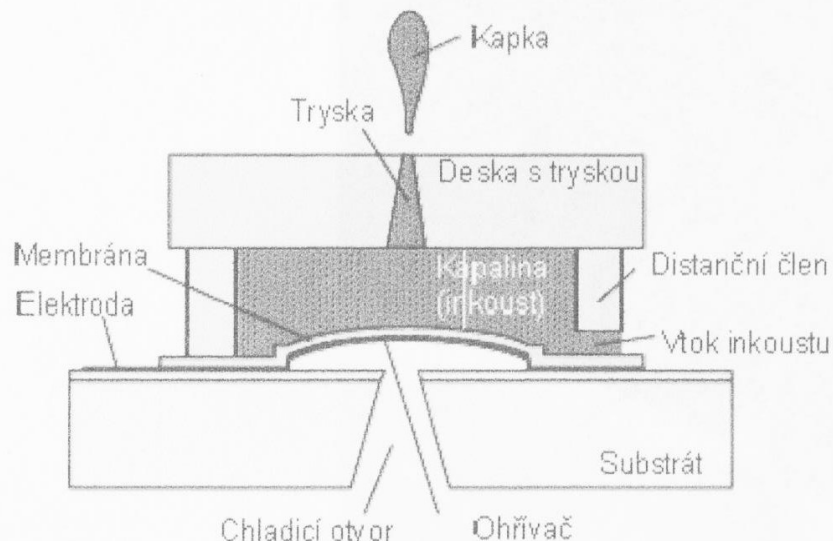
The object is a nickel gear 100 micron OD, and 100 microns tall (gear provided by Sandia National Labs, Albuquerque)

Tepelné aktuátory s roztažností pevných látek

Tisková hlava ink-jet s tepelnou deformací membrány

- Přímou ohřívání kruhová membrána z vrstev SiO_2 a Ni
- Ve středu ohřívací rezistor elektricky izolovaný od membrány
- Když vytvořené mechanické napětí v materiálu membrány je větší než kritické, membrána se prohne směrem nahoru a impulsně vytlačí malé množství inkoustu do trysky
- Proud má impulsní charakter, proto je průhyb membrány také impulsní s dobou několika μs

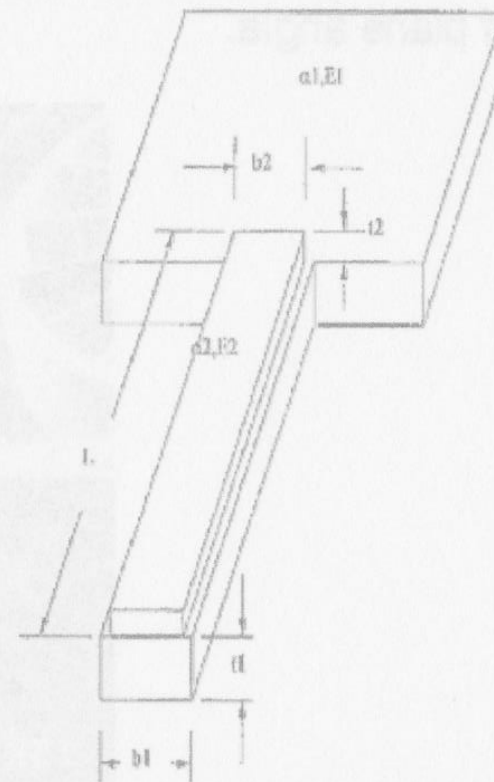
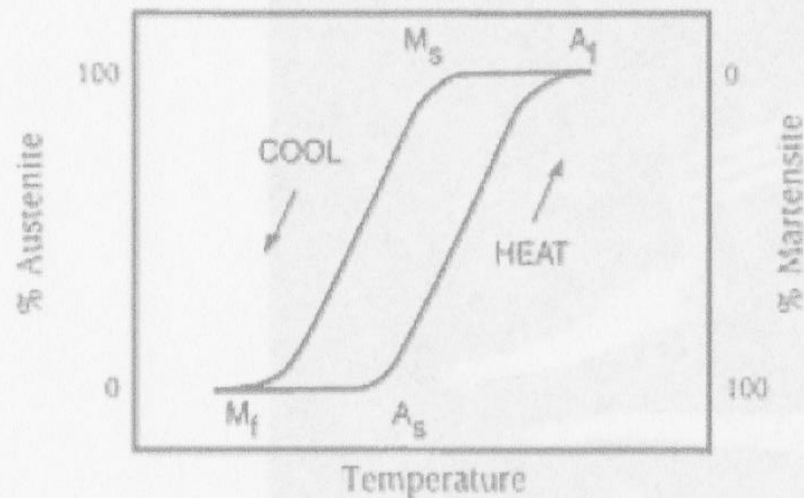
Poznámka - při průměru membrány $300 \mu\text{m}$ je rychlost vystřelené kapky $10 \text{ m}\cdot\text{s}^{-1}$ se spotřebou $0,1 \text{ mJ}$. Typická pracovní frekvence vystřelování kapek inkoustu (membrány) je $1,8 \text{ kHz}$ až 5 kHz

Tepelné aktuátory s tvarovou pamětí

Tvarová paměť - schopnost materiálu obnovit původní tvar před deformací

Typické materiály - slitiny některých kovů, vlastnosti se mění s teplotou

Přímá a zpětná transformace nastává při rozdílných teplotách, důsledkem je teplotní hystereze.

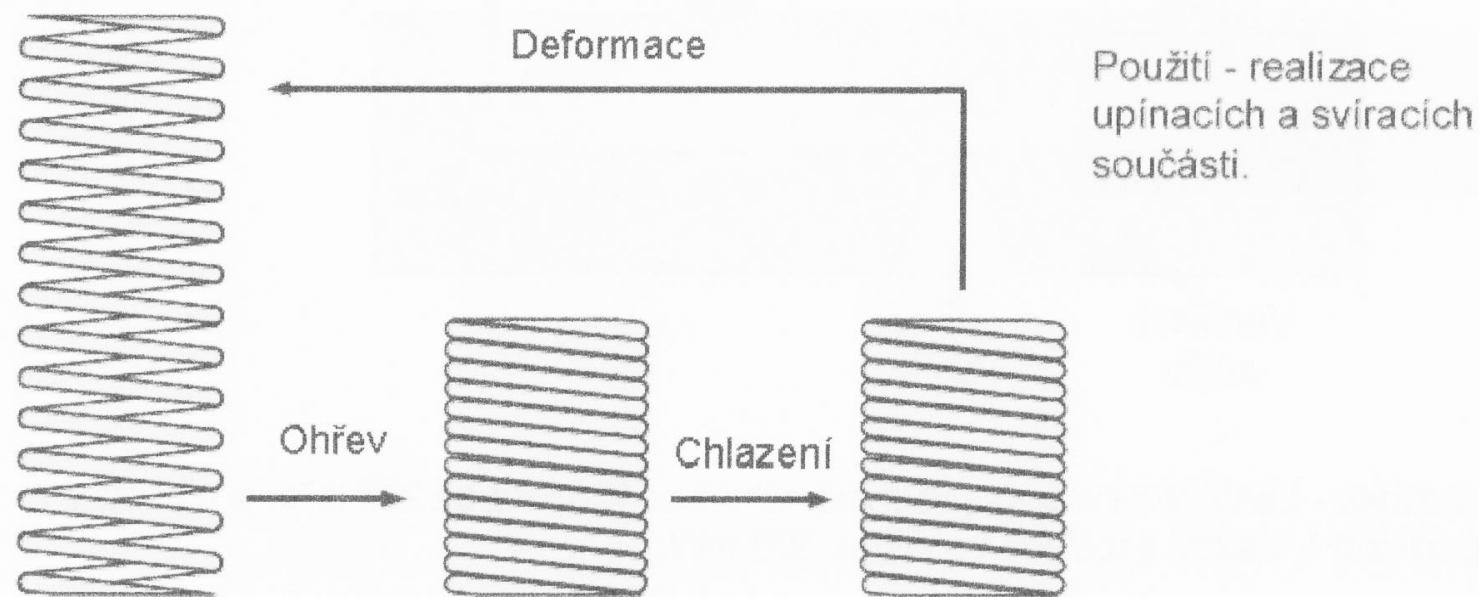
Tepelné aktuátory s tvarovou pamětí

Jednocestný efekt

Stlačení pružiny ve stavu martenzitickém (studeném) - pružina zůstane ve stlačeném stavu, i když přestane působit stlačovací síla.

Po zahřátí nad austenitickou teplotu – obnova na původní tvar pružiny

Charakteristickou vlastností jednocestného efektu je obnova tvaru pouze při zahřívání, změna tvaru nenastane při ochlazení (změna tvaru proto stlačením externí silou).

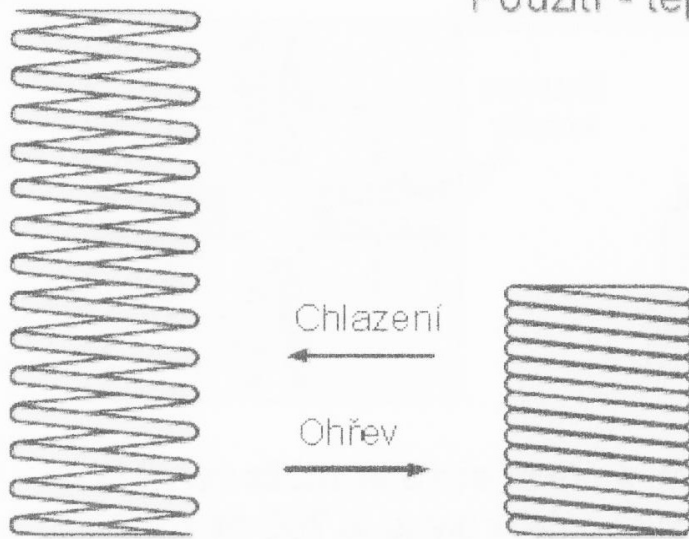
Tepelné aktuátory s tvarovou pamětí

Dvoucestný efekt

Paměťový element si pamatuje tvar při nízké i vysoké teplotě, a tvar se mění v závislosti na teplotě

Element vyvíjí relativně malou sílu při přechodu z jednoho tvaru do druhého.

Použití - teplotně aktivovaných aktuátorech

Pevné látky

- vícevrstvová nosníková struktura
- mikrozrcátka CMOS
- homogenní nosníkový mikroaktuátor
- tepelně řízený mikroventil
- tisková hlava Ink-jet s tepelnou deformací membrány

Plyny a kapaliny

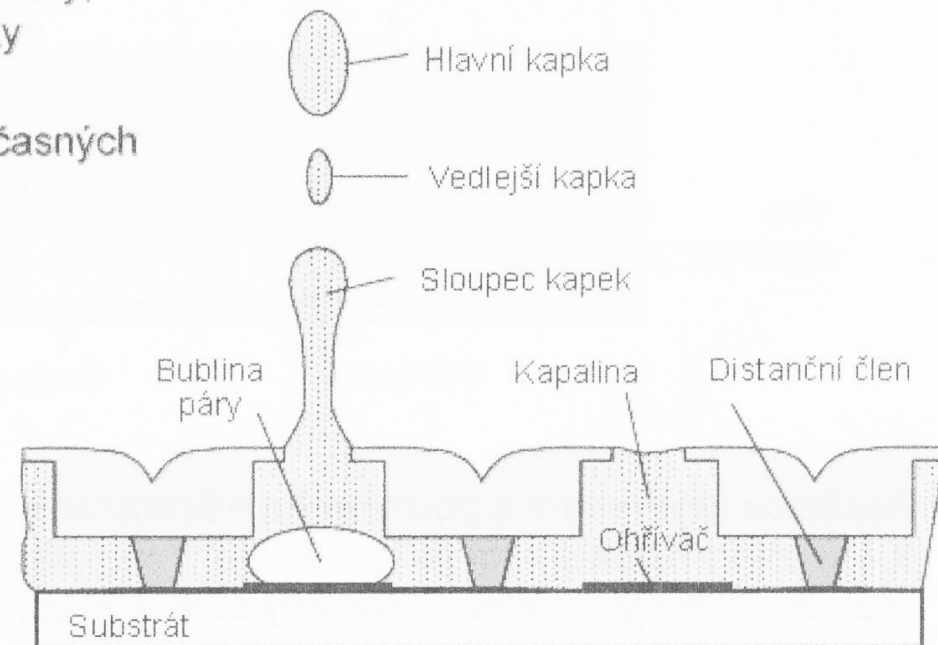
- řízený světelným zářením
- řízené mikroventily a pumpy
- tisková hlava Ink-jet

Tepelné aktuátory s roztažností plynů a kapalin

Tepelně řízená tisková hlava ink-jet

- Princip činnosti komerčně vyráběných tiskových hlav pracujících na principu expanze látky při fázové přeměně z kapalné do plynné fáze (firmy HP a Canon)
- Krátké napěťové impulsy o délce jednotek μs způsobují na ohřivači uvnitř komory s inkoustem vytváření bublinek páry
- Bublinka vytváří tlak uvnitř komory, který způsobí vystříknutí kapky inkoustu z trysky
- Tyto hlavy se používají v současných tiskárnách.

Rychlost kapky se pohybuje mezi 10 a 15 m/s, hmotnost 110 ng při rozlišení 300 dpi. Dosahované rozlišení je 1016 dpi, typická pracovní frekvence je řádově jednotky kHz při spotřebě 0,04 mJ.

Motory

- Stirlingův
- Spalovací mikroturbína
- Raketové mikromotory

Tepelné aktuátory - Tepelné mikromotory

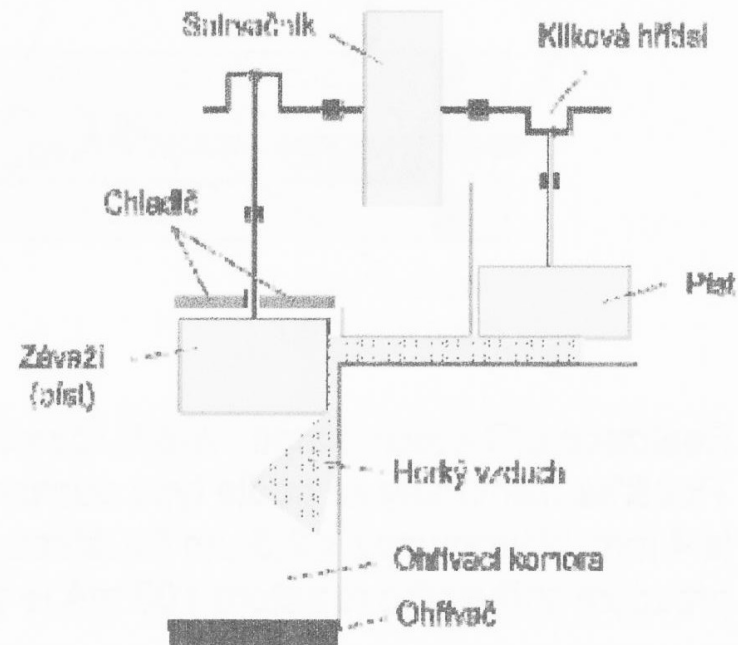
Stirlingův mikromotor

- Ze všech reálných strojů je Stirlingův motor funkčně nejbližší Carnotovu cyklu
- Rozdělovací ventil - řídí ohřívání nebo ochlazování plynu v hlavním válci
- **Horní poloha rozdělovacího ventilu** - ohřivač předává plynu teplo, ten se rozpíná a píst se pohybuje vzhůru. Píst otáčí přes klikovou hřídel setrvačником a přesouvá rozdělovací píst do opačné (spodní) polohy.
- **Dolní poloha** - umožňuje odvod tepla plynu do chladiče, plyn se smršťuje, píst jde dolů cyklus se opakuje.

Výhoda - relativně nízká pracovní teplota (nedochází k hoření)

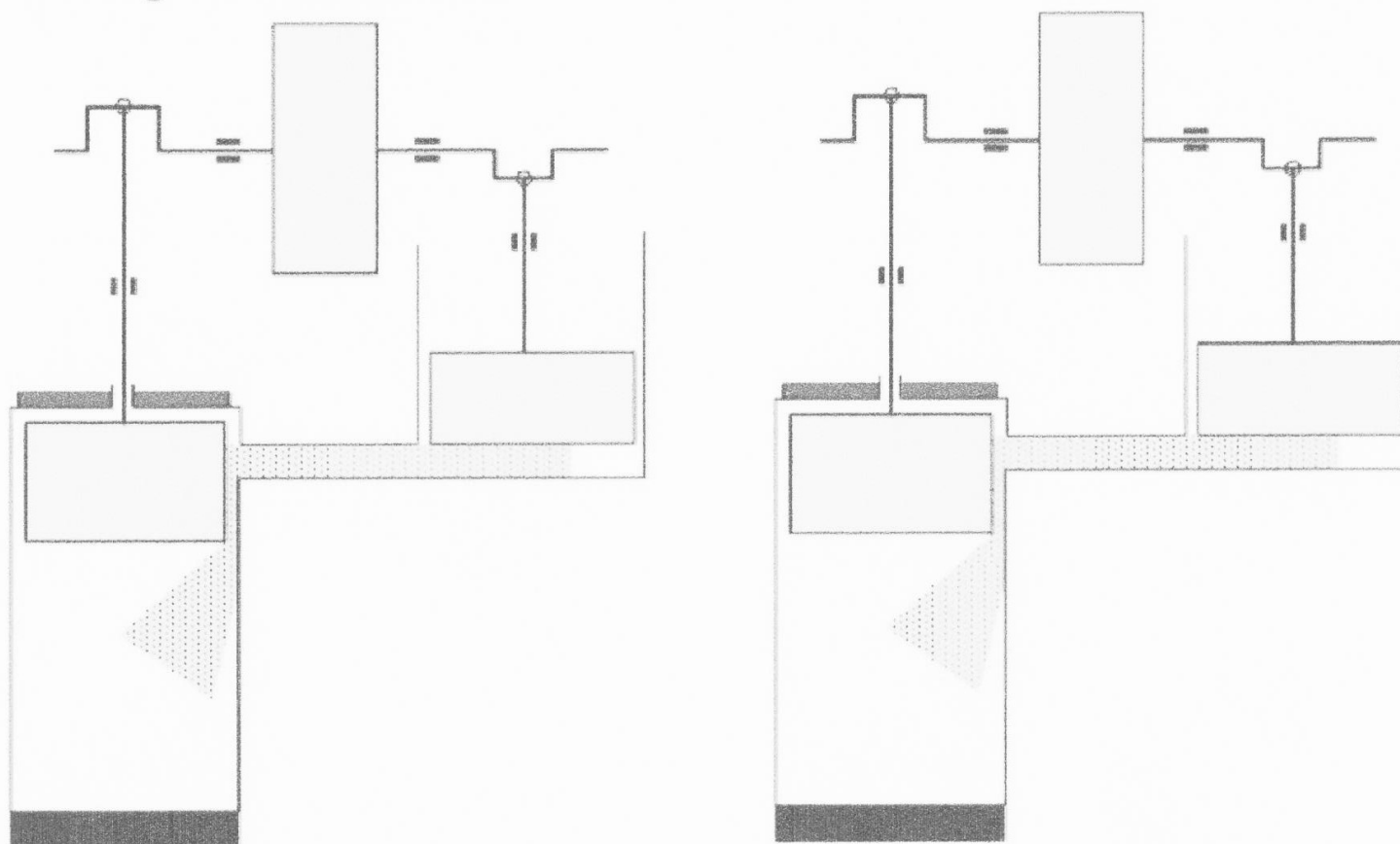
Nevýhoda – malé výkony v porovnání se spalovacími motory

Motor s malým rozdílem teploty
chladiče $T_c = 273 \text{ K}$ a $T_h = 373 \text{ K}$ o
výkonu $P_w = 20 \text{ mW}$ a otáčkami 10 s^{-1}
pracuje s objemem motoru $0,11 \text{ cm}^3$

Tepelné mikroaktuátory

Stirlingův mikromotor

Tepelné aktuátory s roztažností plynů a kapalin

Spalovací mikroturbína

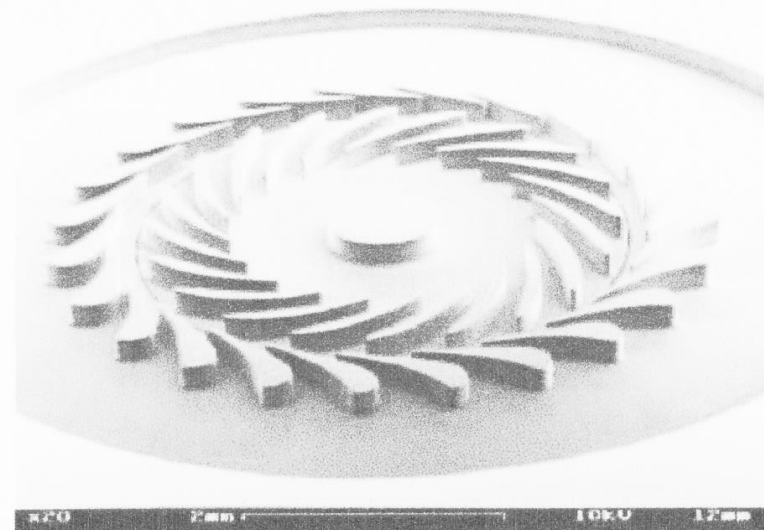
Turbína využívá výfuku zplodin ve spalovací komoře spáleného paliva k převodu jejich přímého pohybu přes lopatky rotoru na pohyb otáčivý

Rotor je v horní části opatřen lopatkami kompresoru, v dolní lopatkami vlastní turbíny. Při jeho otáčení je kompresorem v horní části čerpán vzduch přes difuzor do směšovací komory, kde je vstřikováním paliva vytvářena hořlavá směs. Ta dále pokračuje přes zapalovač do spalovací komory, kde dojde k jejímu prohoření.

Hořením směs prudce expanduje a její zplodiny pokračují přes trysky na lopatky rotoru turbíny. Na vhodně skloněných lopatkách předají zplodiny svou energii rotoru.

Poměr síla/hmotnost až $100 \text{ N} \cdot \text{kg}^{-1}$. (5krát až 10krát vyšší než u nejlepších leteckých spalovacích turbín)

Teplota statoru 1300 K až 1700 K a rotoru 600 K. Stator z Si, rotor z SiC. Výkon 10 W až 100 W, výška 3 mm a vnější průměr 12 mm, hmotnost od 1 g, otáčky $2,4 \cdot 10^6 \text{ s}^{-1}$ s palivem H_2 . Maximální síla je 0,125 N, spotřeba je 7 g za hodinu.

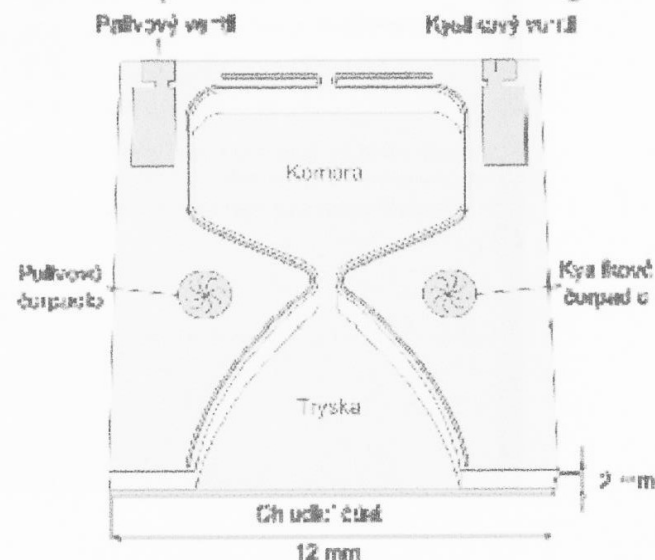
Tepelné aktuátory s roztažnosti plynů a kapalin

Raketové mikromotory

- Dvě samostatná čerpadla čerpají palivo a kapalný kyslík přes regulační ventily do spalovací komory, kde tvoří hořlavou směs.
- Hořící směs expanduje přes výstupní trysku směrem ven, vytváří se síla působící proti směru proudění zplodin.
- Spalovací komora a výstupní tryska je chlazena chladicí kapalinou proudící meziprostorem za hranicí komor.
- Pro realizaci se využívá podobně jako u mikroturbin planární mikrotechnologie na bázi Si.

Raketové mikromotory dosahují bezkonkurenčně největšího měrného tahu (poměr síla/hmotnost). Běžně se dosahuje hodnoty $1500 \text{ N}\cdot\text{kg}^{-1}$, což je hodnota 10 krát až 100 krát vyšší než u velkých raketových motorů.

Raketový mikromotor o šířce 12 mm vyvinutém v MIT. Institut ve spolupráci s NASA vyvíjí motor, který by dosáhl měrného tahu až $10000 \text{ N}\cdot\text{kg}^{-1}$.

- **A jaký typ motoru ještě znáte???**

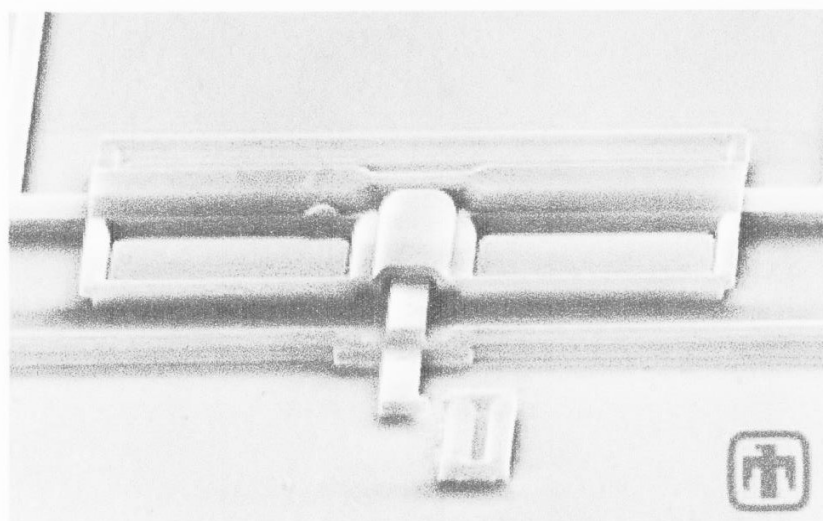
- ... což takhle parní...???:-)

Tepelné aktuátory s roztažností plynů a kapalin

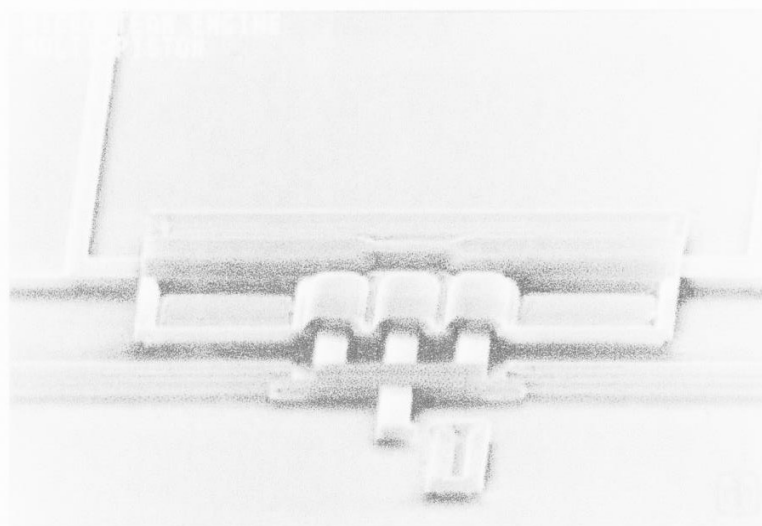
Mikro-parní stroj

Voda je ohřívána uvnitř tlakových válců elektrickým proudem. Vytvořená pára tlačí píst ven. Po přerušení proudu kapilární síly tlačí píst zpět.

Jednoválcový

Tříválcový

Seznam použité literatury:

- [1] Kolektiv autorů. Automatizace a automatizační technika 3, Prostředky automatizační techniky. Praha: Computer Press, 2000, 253 s. ISBN 80-7226-248-3.

- [2] HUSÁK, Miroslav. Mikrosenzory a mikroaktuátory. Praha: Academia, 2008, 544 s. ISBN 978-80-200-1478-8 (váz).